

ТАКТИКА СЛІДЧОГО ОГЛЯДУ

TACTICS OF FINAL REVIEW

Копча В.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Ужгородського національного університету*

Копча Н.В.,

юрист

Стаття присвячена висвітленню тактики слідчого огляду. Важливу роль у поліпшенні криміногенної ситуації в країні відіграє своєчасне розкриття і розслідування злочинів, успіх яких значною мірою визначається якістю та ефективністю проведення початкових слідчих (розшукових) дій, найважливішим з яких є огляд. Автор вказує на дослідження й організацію обсягу слідчих дій, їхні основні функції, що виявляються в акумулюванні досягнень теорії і практики, оптимальній розробці тактичних прийомів проведення слідчого огляду, що сприяють ефективному розкриттю і попередженню злочинів.

Ключові слова: слідчий огляд, початкова розшукова дія, джерело доказової інформації, обставини вчинення злочину, особи, причетні до злочину.

Статья посвящена освещению тактики следственного осмотра. Важную роль в улучшении криминальной ситуации в стране играет своевременное раскрытие и расследование преступлений, успех которых в значительной степени определяется качеством и эффективностью проведения первоначальных следственных (розыскных) действий, важнейшим из которых является осмотр.

Автор указывает на исследования и организацию объема следственных действий, их основные функции, которые проявляются в аккумулировании достижений теории и практики, оптимальной разработке тактических приемов проведения следственного осмотра, которые способствуют эффективному раскрытию и предупреждению преступлений.

Ключевые слова: следственный осмотр, начальное розыскное действие, источник доказательной информации, обстоятельства совершения преступления, причастные к преступлению лица.

The article is devoted to the coverage of the investigative weaver's review. The timely disclosure and investigation of crimes, the success of which is largely determined by the quality and effectiveness of conducting initial investigative (search) operations, the most important of which is an overview, plays an important role in improving the crime situation in the country.

The author points to the study and organization of the volume of their main functions, which are manifested in the accumulation of achievements in theory and practice, the optimal development of tactical methods of conducting a survey, which contribute to effective disclosure and prevention of crime.

Key words: investigation survey, search activity, source of evidence information, circumstances of the commission of a crime, persons involve to a crime.

Важливу роль у поліпшенні криміногенної ситуації в країні відіграє своєчасне розкриття і розслідування злочинів, успіх яких значною мірою визначається якістю та ефективністю проведення початкових слідчих (розшукових) дій, найважливішим з яких є огляд. Саме в ході огляду відбувається виявлення, фіксація, вилучення, а нерідко і дослідження слідів злочину, які є найважливішими джерелами доказової інформації про обставини вчинення злочину та осіб, до нього причетних. Про особливу значущість огляду свідчить і той факт, що його проведення спрямоване на одержання інформації з матеріальних слідів злочинів, тобто з об'єктивних носіїв, що сприяє реальній об'єктивізації процесу доказування при розкритті та розслідуванні злочинів.

Досліджуючи історичний аспект тактики слідчого огляду, цілком закономірним є використання досліджень учених-криміналістів з питань історії криміналістики, а саме виникнення, розвитку і сучасного стану її підсистеми. Питанням історії криміналістики присвячена низка наукових праць,

зокрема дослідження А.Г.Філіппова, П.Д. Біленчука, В.В. Головача, В.Ю. Шепітька, В.М. Глібко, В.К. Лисиченка [1; 2; 3; 4], які сприяють подальшому розвитку цієї науки. Ефективність та висока якість огляду можуть бути забезпечені лише за умови дотримання основних тактичних положень їх проведення, а також вибору найбільш оптимальних у кожному конкретному випадку тактичних прийомів і рекомендацій.

Поняття, види та принципи огляду. Огляд є однією з невідкладних слідчих (розшукових) дій, за допомогою якого може бути отримана важлива інформація, що здатна вплинути на ефективність розкриття злочину. Оглядом називається слідча (розшукова) дія, яка полягає у безпосередньому сприйнятті об'єктів з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення [5, с. 77–86].

Оглядом є самостійна слідча (розшукова) дія. Сутність огляду полягає в тому, що слідчий за допомогою своїх органів почуттів переконується

в існуванні і характері фактів, що мають доказове значення. При огляді слідчий не тільки спостерігає, але й проводить вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складає плани і схеми, виготовляє графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляє відбитки та зліпки, оглядає і вилучає речі і документи, які мають значення для кримінального провадження (ч. 7 ст. 237 КПК України). При огляді широко застосовуються спеціальні методи криміналістики, особливо техніко-криміналістичні методи роботи зі слідами та іншими речовими доказами. Задачі огляду, як їх визначає закон (ч. 1 ст. 237 КПК України), полягають у виявленні та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення. На підставі цього слідчий висуває версії про характер події і його учасників, про місце перебування злочинця, викраденого майна та інших об'єктів, що мають доказове значення, про наслідки злочину тощо.

Крім того, при проведенні огляду переслідуються мета встановити обставини, що сприяли вчиненню злочину. У багатьох випадках він є засобом одержання таких фактичних даних, що не можуть бути добути іншим шляхом. Результати огляду, особливо такого його виду, як огляд місця події, дозволяють слідчому визначити спрямованість розслідування, уявити механізм розслідуваної події, особистість злочинця. Існують наступні види огляду: огляд місця події; огляд трупа, в тому числі пов'язаний з ексгумацією; огляд речей; огляд документів; огляд місцевості; огляд приміщення. Особливим видом огляду є освідчування, тобто огляд тіла людини. Кожний з видів огляду має свої особливості, виходячи з яких визначають тактику його проведення. Однак існує ряд загальних положень процесуального характеру, однакових при проведенні огляду будь-якого виду. Процесуальний порядок огляду і освідчування передбачений ст.ст. 223, 237-239, 241 КПК України. Відповідно до закону огляд повинен проводитися слідчим, прокурором. Слідчий, прокурор зобов'язаний запросити не менше двох незаінтересованих осіб (понятих) для огляду трупа, в тому числі пов'язаного з ексгумацією та освідчування особи. Винятками є випадки застосування безперервного відеозапису ходу проведення відповідного огляду. Огляд житла чи іншого володіння особи здійснюється з обов'язковою участю не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування огляду. Огляд житла чи іншого володіння особи здійснюється згідно з правилами, передбаченими в КПК України для обшуку житла чи іншого володіння особи [5].

Для участі в огляді може бути запрошений потерпілий, підозрюваний, захисник, законний представник та інші учасники кримінального провадження. З метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в огляді може запросити спеціалістів. При проведенні огляду дозволяється вилучення лише речей і документів, які мають значення для кримінального провадження, та речей, вилучених з обігу. Усі вилучені речі і документи підлягають негайному огляду

й опечатуванню із завіренням підписами осіб, які брали участь у проведенні огляду. У разі якщо огляд речей і документів на місці здійснити неможливо або їх огляд пов'язаний з ускладненнями, вони тимчасово опечатуються і зберігаються у такому вигляді доти, доки не буде здійснено їх остаточний огляд і опечатування. Вилучені речі та документи, що не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном. Слідчий, прокурор має право заборонити будь-якій особі залишити місце огляду до його закінчення та вчинювати будь-які дії, що заважають проведенню огляду. Проведення огляду підпорядковане певним принципам, до яких належать: своєчасність огляду полягає в проведенні цієї слідчої (розшукової) дії одразу, як тільки у ньому виникає необхідність [6, с. 136–137].

Об'єктивність огляду полягає, насамперед, у дослідженні і фіксації всього виявленого в тому вигляді, в якому це було в дійсності. В протоколі, що відбиває результати огляду, не повинні приводитися висновки і припущення слідчого. З об'єктивністю огляду тісно пов'язана його повнота – виявлення, фіксація і дослідження всіх тих фактичних даних, що мають доказове значення в справі. Активність огляду полягає, по-перше, в тому, що слідчий, прокурор робить його в силу свого службового становища, незалежно від бажань зацікавлених осіб, і, по-друге, в тому, що він діє, вживаючи всіх заходів до виявлення слідів злочину, проявляє творчу ініціативу. Методичність і послідовність полягають у правильній організації і планомірному проведенні огляду.

Методичність – це застосування найбільш ефективних для даних об'єктів і в даній обстановці прийомів огляду; послідовність – суворо визначений порядок дій. Огляд місця події є одним із найскладніших видів огляду. Під місцем події розуміється приміщення або місцевість, де вчинено злочин або де є матеріальні сліди, пов'язані з подією злочину. Місце злочину і місце події – поняття, які не завжди співпадають: місце події – поняття більш широке; місце злочину – це місце безпосереднього вчинення злочинного наміру, яке спричинило певні матеріальні зміни (наявність слідів злому, взуття, крові та ін.). Огляд місця події – це невідкладна слідча (розшукова) дія, спрямована на встановлення, фіксацію і дослідження обстановки місця події, слідів злочину і злочинця та інших фактичних даних, що дозволяють у сукупності з іншими доказами зробити висновок про механізм події та інші обставини розслідуваної події. Невідкладність огляду місця події пояснюється необхідністю отримання інформації про обставини події у первісному, незміненому стані, оскільки будь-яке зволікання спричиняє втрату речових доказів, зміну слідової картини, а також необхідністю оперативного отримання інформації з метою організації розшуку злочинця, а також інших слідчих (розшукових) дій, спрямованих на розкриття злочину [7, с. 38].

Загальна задача огляду місця події полягає у встановленні механізму події в деталях, тобто у відповіді на запитання, що сталося на цьому місці. Ця загальна

задача розбивається на кілька окремих: вивчення і фіксація обстановки місця події; встановлення характеру впливу злочинця на навколишнє середовище; виявлення, фіксація і вилучення слідів злочину і злочинця; виявлення злочинця і мотивів злочину; встановлення причин і умов, що сприяли злочину; одержання необхідних даних для наступних слідчих (розшукових) дій. Огляд місця події можна поділити на три етапи: підготовчий, робочий і заключний. Підготовчий етап огляду місця події. Він починається з моменту прийняття слідчим рішення про проведення огляду. Приймавши таке рішення, слідчий, прокурор повинен: забезпечити охорону місця події до свого прибуття, тобто не допустити до нього сторонніх осіб і забезпечити збереження і недоторканність обстановки і слідів злочину; вжити заходів до запобігання або ослаблення шкідливих наслідків злочину (наприклад, розпорядитися про посилення заходів для ліквідації пожежі); забезпечити до моменту свого прибуття присутність поблизу місця події осіб, які можуть дати необхідну інформацію: очевидців злочину, якщо вони відомі, та інших свідків, наприклад, особи, яка виявила сліди злочину; попередньо визначити, яких спеціалістів варто залучити до участі в огляді, забезпечити їх прибуття; внести пропозиції про склад слідчо-оперативної групи, що виїжджає на місце огляду; перевірити готовність технічних засобів огляду. З моменту прибуття слідчого, прокурора на місце події починається другий період підготовчого етапу [8, с. 244–247].

Безпосередньому огляду передують: вжиття заходів для надання необхідної медичної допомоги потерпілим, якщо вона не була надана; видалення з місця події всіх сторонніх осіб; залучення за необхідності до участі в огляді понятих і остаточне визначення кола інших учасників огляду. Інструктаж учасників огляду про їхні права та обов'язки; збирання шляхом опитування попередніх відомостей, які повинні бути враховані при огляді, встановлення, які зміни, ким і з якою метою були зроблені на місці події; проведення інших невідкладних дій і вживання заходів, спрямованих на поліпшення умов огляду (забезпечення штучного освітлення та ін.). Як на цьому, так і на наступних етапах паралельно з оглядом здійснюються необхідні пошукові заходи, наприклад переслідування злочинця, застосування службово-розшукового собаки. Робочий етап огляду місця події. Він складається із загального і детального оглядів. Загальний огляд починається з огляду місця події з метою орієнтування; визначення кордонів огляду; вирішення питання про вихідну точку і спосіб огляду, тобто визначення його послідовності; вибору позиції для орієнтуючої і оглядової фотозйомки.

Слідчий разом з іншими учасниками огляду з'ясовує, які об'єкти розташовані на місці події, досліджує весь комплекс питань, що відносяться до його обстановки, визначає взаємне розташування і взаємозв'язок елементів цієї обстановки, вивчає їх зовнішній вигляд, стан і з максимально необхідними і можливими в даних умовах подробицями фіксує

все виявлене за допомогою фотозйомки, складання схем, планів і креслень, а також необхідних заміток для майбутнього протоколу огляду. По закінченні загального слідчий переходить до детального огляду, під час якого об'єкти ретельно і детально оглядаються (з цією метою вони можуть зрушуватися з місця, перевертатися і т.п.); вживаються всі доступні заходи до розшуку і виявлення на самому місці події і на окремих об'єктах слідів злочину і злочинця; відбираються об'єкти зі слідами на них, піддаються вилученню сліди з тих об'єктів, які самі не можуть бути вилучені, а якщо це неможливо, з них знімаються копії; фіксуються негативні ознаки стану предметів; перевіряються дані загального огляду; проводиться вузлова і детальна фотозйомка. У криміналістиці застосовуються три основних способи (прийоми, методи) огляду місця події: концентричний, ексцентричний і фронтальний [9, с. 210–215].

При концентричному способі огляд ведеться по спіралі від периферії до центра місця події, під яким, зазвичай, розуміється найважливіший об'єкт (труп, зламаний сейф і т.п.) або умовне місце. Ексцентричний спосіб полягає в тому, що огляд ведеться по спіралі від центра місця події до його периферії. Фронтальний спосіб являє собою лінійний огляд площ від одного з кордонів, прийнятого за вихідний, до іншого. Постійного правила застосування того або іншого способу огляду не існує, і питання вирішується виходячи з конкретних обставин справи. Так, огляд приміщення рекомендується проводити концентричним способом; огляд відкритої місцевості звичайно проводять від центра до периферії, тому що іноді важко на початку огляду визначити кордони місця події, або способом фронтального огляду, коли територія велика і її можна розбити на смуги. Заключний етап огляду місця події. Закінчивши дослідження об'єктів на місці події, слідчий, прокурор переходить до заключного етапу огляду: складає протокол огляду і необхідні плани, схеми та креслення; за необхідності робить дактилоскопірування трупа і відправляє в морг; упакує об'єкти, вилучені з місця події; вживає заходів до збереження об'єктів, що мають доказове значення, які вилучити неможливо або недоцільно; вживає заходів щодо заяв, що надійшли від учасників огляду й інших осіб.

Огляд трупа на місці події слідчому доводиться проводити, розслідуючи різні категорії злочинів (бандитизм, вбивство, пожежі і т.п.). Труп людини є центральним об'єктом місця події. Огляд трупа повинен проводитися безпосередньо на місці його виявлення, тому що в іншому випадку порушується зв'язок між елементами місця події, обстановкою, в якій він був виявлений, і позою трупа, трупними явищами й іншими ознаками. Огляд трупа слідчий, прокурор проводить за обов'язкової участі судово-медичного експерта або лікаря, якщо вчасно неможливо залучити судово-медичного експерта (ч. 1 ст. 238 КПК України). Після огляду труп підлягає обов'язковому направленню для проведення судово-медичної експертизи для встановлення причини смерті (ч. 3 ст. 238 КПК України). Огляд трупа складається з двох стадій –

загального і детального огляду трупа. Хід і результати огляду трупа можуть відбиватися у протоколі огляду місця події. При огляді трупа обов'язково досліджуються: поза трупа і його положення на місці події. Загальний огляд трупа починається з фіксації місця його знаходження, положення, загального вигляду і пози трупа, тобто розташування його частин відносно одна одної [12, с. 5–10].

Положення трупа описується щодо найближчих нерухомих об'єктів – входу, вікон, стін, полотна залізниці, дерев і ін. Зовнішній вигляд одягу трупа, що відіграє істотну роль для встановлення механізму події. Знаряддя заподіяння смерті оглядаються в процесі огляду трупа лише у випадках, коли вони механічно з'єднано з трупом (петля на шиї трупа, кинджал, що стирчить із грудей трупа тощо). Воно оглядається до роздягання трупа й огляду одягу, для того, щоб за цих дій розташування і стан знаряддя не були порушені. Зберігати вузли рекомендується, розрізаючи з цією метою матеріал петлі у віддаленому від вузла місці. Далі варто оглянути ложе трупа. З цією метою його варто підняти і віднести вбік. Труп не можна волочити або перевертати, тому що предмети, які знаходяться під ним, можуть мати істотне значення для справи і дозволять зробити висновок про переміщення трупа і зміну його пози. Про переміщення трупа на місці події (зміни його пози) можуть свідчити, насамперед, розташування і характер трупних плям. Трупні плями можуть зникати й утворюватися на інших частинах трупа тільки протягом перших 6-8 годин після смерті.

Після закінчення 10-12 годин трупні плями вже не зникають, а лише частково змищуються, до кінця першої доби після смерті вони вже не змінюють свого розташування. Предмети, на яких лежить труп, відбиваються на ньому у вигляді блідих плям або рельєфних слідів у результаті здавлювання судин. Необхідно також уважно досліджувати ложе трупа, тобто поверхню підлоги, ґрунту, предметів, на яких він лежить, і зіставити виявлені на шкірі трупа відбитки з цими предметами. У тому випадку, якщо між формою знайдених на ложі предметів і обрисами слідів на трупі маються розходження, це може свідчити про його переміщення.

Після зовнішнього огляду трупа його роздягають. Кожна частина одягу оглядається окремо й у сукупності з іншими частинами. При огляді одягу з'ясовується: чи відповідає вона розмірам трупа, чи всі частини одягу в наявності, які предмети знаходяться в кишенях і інших частинах одягу, які помарки і плями є на ній (розміри і розташування цих плям, ступінь просоченості тканини, колір плям, вологість), ушкодження (характер ушкоджень, їхній розмір, форма, специфічні ознаки, що вказують на походження), чи є на одязі мітки і які саме, чи має одяг запах, відповідність якості верхнього і нижнього одягу. Тіло трупа оглядається в тій послідовності, що є найбільш доцільною [11, с. 135–137].

Встановлюються стать, вік, зріст, колір волосся, очей померлого; характер, ступінь і локалізація трупних явищ і ушкоджень (їхнє походження визна-

чається лише при судово-медичному дослідженні трупа); стан зубного апарата, наявність виділень і т.п. Необхідно зіставляти ушкодження на тілі й одязі з поглядом їх відповідності. Предмети, виявлені в кишенях та інших частинах одягу трупа, можуть бути оглянуті як разом з одягом, так і після огляду тіла; при цьому фіксуються характер, розміри, форма предметів, їхній стан і розташування на трупі. У випадках, коли особа потерпілого не встановлена, по закінченні огляду труп обов'язково дактилоскопіюється, відтак, після надання трупу прижиттєвого вигляду («туалет» трупа), фотографується за правилами сигналетичної (впізнавальної) зйомки. Якщо виникає необхідність повторно оглянути труп після його поховання або провести судово-медичну експертизу, проводиться ексгумація, тобто вилучення трупа з місця його поховання. Про проведення ексгумації прокурор виносить постанову. Ексгумація проводиться за присутності судово-медичного експерта.

Фіксація загального вигляду місця поховання і труни, потім оглядається труп, що знаходиться в ній і його одяг. При цьому важливо, щоб у протоколі знайшли відображення ті фактичні дані, що дозволяють зробити висновок про особу людини, чий труп був ексгумований. Інші види огляду. Огляд речей і документів. Відповідно до закону (ч. 5 ст. 237 КПК України) речі і документи, які мають значення для кримінального провадження, та речі, вилучені з обігу, що були виявлені при проведенні інших видів огляду, підлягають негайному огляду. У разі, якщо огляд речей і документів на місці здійснити неможливо або їх огляд пов'язаний з ускладненнями, вони тимчасово опечатуються і зберігаються у такому вигляді доти, доки не буде здійснено їхній остаточний огляд. У цьому випадку огляд речей і документів складає зміст самостійної слідчої (розшукової) дії. Огляд речей починається з вивчення їхнього загального вигляду. Слідчий встановлює стан речі, її найменування і призначення, за необхідності правила користування цією річчю [4, с. 571–576].

Потім виявляються індивідуальні ознаки речі, її дефекти й особливості, ознаки, що свідчать про те, за яким призначенням вона використовувалася і як інтенсивно, ознаки, що вказують на зв'язок речі, яка оглядається, з розслідуваною подією. Всі ці дані фіксуються в протоколі огляду, до якого можуть бути прикладені фотознімки та графічні зображення. Мета огляду документів – виявити і зафіксувати такі їхні ознаки, які надають документам значення речових доказів, а також встановити засвідчені ними або викладені в них обставини і факти, що мають значення для справи. На початковому етапі огляду слідчий повинен отримати загальне уявлення про документ. При цьому з'ясовується: що являє собою документ; у кого і де зберігається; зовнішній вигляд документа і його реквізити; походження документа, від кого він надійшов до адресата. Зміст подальших дій слідчого залежить від того, яку роль, за його припущенням, цей документ може грати у справі: речового доказу або засобу посвідчення тих або інших фактів і обставин.

При огляді документів – речових доказів – слідчий доступними йому засобами вирішує питання про дійсність документа, вивчаючи для цього зміст, форму, матеріал документа і його окремі частини: підписи, відбитки печаток і ін. Всі ознаки, що свідчать про його підробку (травлення, підчищення, дописки й ін.), докладно фіксуються в протоколі огляду. Якщо документ є засобом посвідчення фактів, особлива увага звертається на ті його частини, що відіграють посвідчувальну роль, наприклад, на підпис певної посадової особи і дату документа, що в сукупності вказує на перебування цієї особи в той момент у даній посаді, або на зміст документа, з якого можна зробити висновок про певні обставини, наприклад, про одержання певної партії товарів. У протоколі огляду фіксується все виявлене, а та частина документа, що має доказове значення, за необхідності може бути викладена дослівно. Таким шляхом слідчий може уникнути залучення до справи значних за обсягом документів, наприклад, книг бухгалтерського обліку, якщо доказове значення мають лише деякі записи [11, с. 277].

Огляд приміщень і місцевості. Об'єктами даного виду огляду можуть бути складські, торговельні, виробничі і житлові приміщення, різні ділянки місцевості (наприклад, місце зустрічі співучасників). Проводиться він за правилами огляду місця події. Особливим видом огляду є освідування (ст. 241 КПК України) – огляд тіла людей. Освідуванню можуть бути піддані підозрюваний, свідок або потерпілий. Його мета – виявлення на тілі людини слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу. Освідування здійснюється на підставі постанови прокурора та, за необхідності,

за участю судово-медичного експерта або лікаря. Освідування, яке супроводжується оголенням освідуваної особи, здійснюється особами тієї ж статі, за винятком його проведення лікарем і за згодою особи, яка освідується [11, с. 227].

Перед початком освідування особі, яка підлягає освідуванню, пред'являється постанова прокурора. Після цього особі пропонується добровільно пройти освідування, а в разі її відмови освідування проводиться примусово. При освідуванні не допускаються дії, які принижують честь і гідність особи або небезпечні для її здоров'я. За необхідності здійснюється фіксування наявності чи відсутності на тілі особи, яка підлягає освідуванню, слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет шляхом фотографування, відеозапису чи інших технічних засобів. Про проведення освідування складається протокол.

Особі, освідування якої проводилося примусово, надається копія протоколу освідування. Враховуючи важливість і значущість огляду як слідчої (розшукової) дії, практичним працівникам правоохоронних органів необхідно постійно підвищувати свій професійний рівень, бути в курсі можливостей кримінального процесу.

Виконання цих умов у підсумку приведе до полегшення виконання завдань, що стоять перед правоохоронними органами. Огляд є відправною точкою не тільки на початковому етапі розслідування, а й протягом усього досудового розслідування. З протоколу огляду можна отримати інформацію, що характеризує обставини вчинення злочину і особу злочинця, а також доводить провину злочинця. Цю інформацію можна отримати, якщо ставитися до проведення цієї слідчої (розшукової) дії з особливою ретельністю і увагою, а не проводити її формально.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Криміналістика: Учебник // Под ред. А.Г. Филиппова. – Москва: Юриспруденция, 2000. – 352 с.
2. Криміналістика: Підручник для вищих навч. закладів // Укр. правнича фундація; П.Д. Біленчук, В.В. Головач, М.В. Салтевський, О.І. Котляревський та ін. – Київ: Право, 1997. – 263 с.
3. Криміналістика: Підручник для курсантів юридичних спеціальностей вузів // Нац. юрид. академія України ім. Я. Мудрого; За ред. В.Ю. Шепітька; Авт. кол.: В.М. Глібо, А.Л. Дудніков та ін. – Київ: Ін-Юре, 2001. – 682 с.
4. Криміналістика: Підручник для студ. юрид. спец. ВЗО. Доп. М-вом освіти і науки України // Нац. юрид. академія ім. Я. Мудрого; Ред.: В.Ю. Шепітько. – Київ: Ін-Юре, 2004. – 725 с.
5. Криміналістика: Підручник // П.Д. Біленчук, В.К. Лисиченко, Н.І. Клименко та ін.; за ред. П.Д. Біленчука. – Київ: Атіка, 2001. – 543 с.
6. Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів: Підручник для юрид. вузів // Нац. академія правових наук України; Ред. В.Ю. Шепітько. – Харків: Право, 1998. – 375 с.
7. Салтевський М.В. Криміналістика Ч.1.: Підручник – Харків: Основа, Консум, 1999. – 415 с.
8. Шепітько В.Ю. Криміналістика: Курс лекцій – Харків: Одиссей, 2003. – 352 с.
9. Криміналістика: Підручник // МОН України. Нац. юрид. академія ім. Я. Мудрого; За ред. В.Ю. Шепітька. – Харків : Право, 2008. – 462 с.
10. Скригонюк М.І. Криміналістика: Підручник // МОН України. – К.: Атіка, 2009. – 496 с.
11. Іщенко А.В. Методологічні проблеми криміналістичних наукових досліджень: Монографія // НАВСУ. Держ. науково-дослідний експертно-криміналістич. центр МВС України; Заг. ред. І.П. Красюка. – Київ, 2003. – 359 с.
12. Сокиран Ф.М., Сокиран М.Ф. Шляхи вдосконалення тактики психологічного впливу при проведенні окремих слідчих дій: Посібник // МВС України. НАВСУ; За ред. В.Г. Гончаренка. – К., 2005. – 159 с.